

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha

Herausgeber: Societad Retorumantscha

Band: 40 (1926)

Artikel: La dissoluziun dellas veglias partidas : il domini dils Salis 1750-1794

Autor: [s.n.]

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-197950>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 15.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

past e lu cun empau meins apetit embratschau in suenter l'auter igl ambassadur e turnai a casa. Bernardoni era vegnius menaus malamein davos la cazola, surtut tras Schwarz e Sprecher. Deodat de Latour, Martin de Salis, scarvon Beeli e colonel Anton de Salis han accumpignau el a Solothurn tier igl ambassadur Courteille, e Latour ei lu turnaus a Cuera ed ha surpriu las fitschentas della Frontscha ellas Ligias. La partida imperiala haveva victorisau; dasperas vegneva el Grischun era plaun e plaun la perschuasiun, ch'ins stoppi sedisfar de tuttas alianzas. Surtut ha quei pertratg anflau applaus el pievel sez. En Surselva ha la disfatga de Bernardoni provocau il retuorn de Castelberg a Mustér, ed ils success de sia partida stavan en connecziun cun quels eveniments a Cuera.

11. La dissoluziun dellas veglias partidas; il domini dils Salis 1750—1794.

Certs partisans franzos vulevan aunc buca capir, che lur temps seigi vargaus. Il survetsch franzos era per els in grond interess ed in anim de luvrar vinavon. Pieder de Salis vuleva aunc adina cumprar Razen cun daners franzos, mo tractava discus era cun l'Austria ed Ingheltiara. La signura Travers en sia gagliardia infernala ei sepresentada al minister Amelot ed ha fatg a mogna de sezza vegnir el Grischun ed intermediar l'allianza*). En verdad vuleva ella daners e promover il feagl ed il favorit Guler. Travers sez pretendeva de gudognar la favur de Salomon Sprecher e tractava era cull'Austria, e dasperas denigrava el en sias brevs tuts ils Salis, biars auters partisans franzos e surtut il schiender e successur de Deodat de Latour, Gion Ulrich Flurin de Blumenthal (1750—1768 interpret de Frontscha).

In menader empau de vaglia havessen ils amitgs della Frontscha ella Ligia grischa buca giu de presentar, el havess era buca giu de vigilar sur intents ni interess d'impurtonza generala. La fin e mira della Frontscha era ussa suenter la pasch cun l'Austria mo pli, de mantener ils regiments en Frontscha e saver far recruta. A Paris menava en quels onns (dapi 1759) *Choiseul* las fitschentas. El era staus ambassadur a Ruma tiel papa e haveva leu susteniu las Ligias e lur representant *Anton de Salis-Marschlins*, che vulevan serrar in concordat sur las relaziuns ecclesiasticas ella Valtelina. Las relaziuns amicablas cun Anton de Salis-Marschlins ha

*) Igl october 1741.

Choiseul manteniù a Paris, nua che Salis era pli tard sco colonel. Anton de Salis era bein vesius era dalla dunna de Choiseul e da sia quinada, la duchessa de Grammont. El era in um de stermentusa ambiziun, ed ad el eis ei cul temps reussiu de pereger las fitschentas denter la Frontscha e las Ligias, d'eleminar tuts umens dellas Ligias ord las connecziuns cun Choiseul e fundar *il domini dils Saiis* a Paris ed en tuttas questions cun las Ligias. — 1760 ha el presentau a Choiseul in plan sur la reorganisaziun dil regiment grischun, ch'era vacants. E quei regiment ha el sin quei era retschiert. En la medema brev ha el declarau, ins stoppi ellas Ligias s'accordar cun la partida austriaca e vivifìcar la partida franzosa*). El ei seporschius de dar verbalmein tuts sclariments al minister ed en medem temps dar ils mussaments de sia premura e quella de siu frar Ulysses pil retg de Frontscha. Tras la favur demussada ad Anton de Salis, ha Choiseul grittentau il general de Travers, pertgei el haveva sperau sil regiment. *Travers* e siu amitg *Friedrich de Planta* ein s'uni en ina stermentusa pissiun encunter ils dus frars Salis-Marschlins. Els han da l'otra vart empruau de trer ils vegls partisans de Frontscha ed era novs da lur vart e formar ina partida ed en medem temps ded intrigar, discreditari ed eliminar ils Salis. Aschia dava ei atgnamein *duas parts en la partida franzosa*, ed havessen igl ambassadur Chavigny e Barthés a Solothurn astgau decider, sche fussen Travers, de Mont, Blumenthal ed auters Sursilvans restai en favur, mo Choiseul ha reflectau, quala part surveschi ad el meglia*). E gia ils 9 de

*) Brev dils 14 de mars 1760, el di della partida franzosa: qui y est d'autant plus languissant qu'on a négligé ou rebuté tous ceux qui naturellement devraient en être l'appui (ils Salis).

*) Igl ei interessant de leger, co ins giudichescha lu a *Solothurn* e co *Choiseul sut l'influenza dils Salis* sur las personalitads. Barthés scriva ils 30 de fenadur 1764 a Travers: Soyez persuadé, M. que nous sommes de votre avis touchant M. le Baron De Mont, et que nous le regardons comme très bon chef de notre parti Catholique, personne ne peut désapprouver votre attachement pour lui. E Choiseul scriva ils 9 de fenadur 1764: De Mont est un homme d'un génie très étroit et fort peu considéré dans sa Ligue, un être passif, qui n'a ni système ni opinion à lui: entièrement dirigé par Travers.

Sur Travers di el: Travers est un homme d'esprit, éclairé, entreprenant, inconsideré, intrigant par caractère, peu fidèle à ses engagements. Barthés encuntercomi ha sin Travers tonta fidonza, ch'el tarmetta ad el discus perfin las brevs de Blumenthal, per schar leger. Dasperas hassegia lu Barthés ils Salis, lamenta, Anton Salis vegni tier tut ses intents el bureau d'uiara, e sur Ulysses di el ils 30 d'oct. 1765: Il est bien digne, je ne m'en defends pas, de Mr. le podestà de Marschlins, de ce nouveau membre de la société de Schinznach, sacrifier la patrie à son orgueil despotique, voilà le patriotisme de

fenadur 1764 scriva el sias reflexiuns e di: de Mont ha ella Ligia grischa pintga muntada ed ei en mauns de Travers; quei mal-fideivel intrigant (Travers), che truscha davos dies era cun l'Austria e tradescha omisduas parts, vul Choiseul buca duvrar per ses intents e siu survetsch. Ils Salis ein ils pli pussents, ils pli segirs e fideivels amitgs della Frontscha, schegie ch'els han ina stermentusa ambiziun (dévorés d'ambition) e ch'els emprovan adina de sbagliar lur interess personals cun quels della Frontscha. Aschia di Choiseul, tutina vul el tener de Mont, Travers ed ils auters Sursilvans ton sco pusseivel da sia vart. Aschia sedissolva la partida franzosa suenter la mort de Deodat de Latour (1750) plaun e plaun e semida en ina dictatura dils Salis, e quei en ils onns, che la partida austriaca ha piars ils gronds menaders Salomon Sprecher ed en la Ligia grischa Gion Ludovic de Castelberg.

En las fitschentas dellas Ligias stavan quellas duas parts savens ina encunter l'otra, e mintgin vuleva la favur ed ils daners franzos, *ton ils umens entuorn Travers sco ils Salis*. Igl onn 1761 haveva Veniescha presentau in project, per renovar l'allianza de 1706 e vuleva construir il stradun da Bergamo vi a Morbegno ella Valtelina, per untgir da! territori de Milaun. Travers e Friedrich Planta ein s'occupai cun quella fitschenta ed han dumandau susteniment a Solothurn. Ils Salis, animai de gidar, han respondi, ei dependa tut dalla persuna, che diregia quella caussa, ed han luvrau encunter. *Uysses de Salis-Marschlins* ei ius a *Milaun* a tractar leu sur in *niev capitulat*, che dueva impedir l'interpresa de Veniescha. Mo malizius avunda, ha el en tut sia far e demenar, dumandau cussegi agl ambassadur Chavigny, rapportau a quel tuttas tractativas ed ei returnaus a casa ventireivels, ch'el hagi saviu impedir tut quei, che donnegiassi ils interess franzos. Surtut eis ei reussiu a Salis d'impedir la formaziun d'in *niev regiment per Milaun**). Choiseul era buca dil tut cuntents dil resultat de Mi-

cette sublime société. E sur Blumenthal di Barthés: Mr. de Blumenthal ne peut résister à votre façon de penser sur l'affaire de Venise, croyez que cet homme est très honnête au fonds du coeur. Mo Choiseul ei quels dis lu schi vilaus sin ils Grischuns, ch'el vul il december 1765 udir nuot dad els, ed a Barthés, che lauda adina Travers e recamonda el, dat Choiseul negina risposta pli sur quels fatgs. Ins vesa co las duas parts stattan ina encunter l'otra a *Solothurn* e *Paris*, ed ins capescha ch'ils Salis arrivan tier il domini.

*) Ce sont des avantages que nous devons sans doute aux sages conseils de votre Excellence que nous nous sommes empressés mon beau frère et moi de suivre avec la dernière exactitude, scriva Salis a Chavigny ils 3 d'uost 1762.

laun, mo cun plascher haveva el viu, ch'ils Salis-Marschlins sur-vevan fideivlamein alla Frontscha, ed a siu niev ambassadur a Solothurn ha el mess a cor, *d'unir ils Salis-Marschlins cun ils Salis-Seevis*; quella partida vegni a dar alla Frontscha ina ferma pussonza ella dieta generala*). Ella Ligia grischa eran las relaziuns per Choiseul buca de gronda speronza. Igl avat Frank de Frankenberg era fermamein attaschus all'Austria ed a Milaun. Dals vegls partisans viveva aunc Mathias Caprez. El era suenter il combat della dieschma returnaus sut las armas, haveva fatg la campagna en Piemont (1747), nua ch'el era sedistinguius tras sia valerusadad, sper Gion Ludovic de Latour, ch'era curdaus el combat sper Genua. Mathias Caprez era turnaus a casa ed haveva dumandau la honor de mistral della Cadi. Siu rival Ludovic de Latour vegneva sustenius dagl avat Frank, mo ha tutina stuiu fugir giud cumin, per buca vegnir patengaus, e Caprez, al qual igl niev avat haveva buca emblidau ils dis della dieschma, gudeva aunc la favur dil pievel ed ei vegnius mistral. Mo el congress della Ligia grischa era quei auter. 1753 ha igl avat refusau de dar ad el la vusch per la scharscha de Landrichter ni cauderschader. 1756 ha gl'avat proponiu Ludovic de Latour e votau per el. Caprez e ses biars amitgs ella Cadi paran lu d'haver dau bia disgusts e quitaus agl avat Frank. El compara 1759 avon il congress de s. Gieri e declara: „ins vegli ussa era prender ad el sia influenza politica, ins vegli buca vertir, ch'el proponi il Landrichter ed ins metti la stgisa, el hagi ils mauns ligiai e vendetga el cor e vegli sclauder ina stimada familia della Cadi dil tuttafatg ord sias proposiziuns pìl cauderschader. Nuotatonmeins vegli el far sias proposiziuns e lura dar l'emprema vusch libramein a quel, dal qual el speri, che sco il davos dad el proponiu Landrichter de Latour, fetschi tutta honor alla Ligia grischa suenter sias qualitäts specialas.“ El ha proponiu Gion de Castelberg. Encunter l'allianza cun Veniescha haveva Frank battiu aviartamein. El ei seviults tier il guvernatur Firmian a Milaun ed ha declarau: ils signurs della Ligia della casa de Diu (Travers, Planta) sesprovien de far construir la via de s. Marco, el roghi de sustener la Ligia grischa, surtut la part catolica e baghegiar in bien stradun da Milaun viers il Lago maggiore e sur il Lucmagn**).

*) Aschia di l'instrucziun per Beateville dil september 1763.

***) Brev digl avat al guvernatur dils 22 de schaner 1761.

Duront las tractativas sur il niev capitulat cun Milaun ei avat *Frank* morts (1762).

La damonda, tgi deigi suondar sco avat, ha occupau las partidas, ils amitgs de Paris e de Vienna e Milaun. Ulysses de Salis-Marschlins, Travers e Blumenthal, igl interpret de Frontscha, ein tuts stai fetg activs. Il Landrichter Conradin Andrea de Castelberg haveva cuninagada relatau a Milaun, siu candidat seigi P. Placi Halder, in Austriac e gest sco Austriac vegni el sustenius. Igl ambassadur austriac Buol, il nunci, igl avat de s. Gagl eran averti sur quei intent de Castelberg. Sin giavisch de Salis-Marschlins ei il Landrichter P. A. de Mont cavalcaus en prescha a Mustér. Ils paders (19 electurs) ein vegni en gronda consternaziun, temend, las duas partidas preparien difficultads alla libra elecziun. Per buca leventar la pissiun, ha de Mont mo surdau la brev digl ambassadur franzos a Solothurn al representant dil nunci ed al pader Balthasar de s. Gagl, ch'eran instrui, de votar per il candidat franzos, e Blumenthal ha insistiu sin siu candidat ed amitg *P. Hieronimus Casanova* de Silgin. Era la cunterpart ha renconuschiu el per dign cau dell'abbazia. Salis e Blumenthal spetgavan, ch'il niev avat vegni a proponer lur amitgs ed adherents sco cauderschaders e sustener ils interess franzos; en quei senn ha Blumenthal visitau el e discussionau cun el la situaziun politica*). En ina brev a Solothurn ha igl avat empermess de promover ils interess franzos, aschi lunsch sco la cunscienza lubeschi, mo cun la condiziun, ch'ins queschi totalmein e ch'el sappi tractar cun Blumenthal mo denter quater égls sur la proposiziun dil cauderschader. Sin fundament de quellas declaronzas ha igl avat retratg la pensiun secreta de Frontscha. Mo el era negin partisan franzos. Treis meins avon, ils 16 d'avrel 1763, haveva el empermess al guvernatur de Milaun, de survir als interess dell'Austria e Milaun e cun quella caschun recumandau il beinstar della claustra. L'emprema damonda silla dieta ha mess igl avat en embrugl. Ei setractava digl *edict*, tras il qual las Ligias vulevan impedir, che novs beins en Valtelina mundien vi en possess ecclesiastic e crodien cheutras sut la giurisdicziun digl uestg de Como. Ils Salis-Marschlins havessen bugen viu quei edict, per ton pli levamein saver augmentar lur grondius possess. La claustra, igl

*) Salis-Marschlins ha rugau a Paris, ch'ins promovi P. A. de Mont sco brigadier per siu bien survetsch tier l'elecziun digl avat, mo Choiseul ha dau negina risposta sin quei; el era buca amitg de de Mont.

avat, il clerus en Valtelina e cun els il Landrichter *Andrea de Castelberg*, Ludovic de Latour, Travers, vicari Sprecher, Albertini, Tscharner ed auters eran ferm encunter igl edict, naturalmein era per part cun risguards sin la mira dils Salis. Silla dieta de s. Barclamiu a Glion 1763 era gl'avat s'expressius en quei senn e haveva era scret a Firmian, ch'egl lagi susteniu igl ambassadur austriac e fetschi tut pusseivel encunter igl edict. De Mont fuva staus pli precauts, el haveva dumandau ordras a Solothurn e Paris, co secuntener en quella damonda. Anton de Salis era sin quei rabiaus; el ha animau a Paris, ins deigi smanatschar a tuts offiziers grischuns, ch'ins sclaudi els dal survetsch franzos, sch'els lavurien buca encunter ils adversaris digl edict, era a de Mont sappien ins prender la cumpignia ella garda, el seigi buca rehs e cheutras tuttavie dependents*). Dagl avat savevan ins buca dumandar de votar per quei edict, che scumandava alla claustra d'augmentar siu possess en Valtelina. Mo Choiseul ha quels dis udiu, ch'igl avat retragi sper ils 80 luidors franzos era discussamein 400 renchs austriacs, e tut vilaus remarca el: „La caussa pudess esser fetg vera e dat ina ualti gesta idea della naziun grischuna.“ Dals Sur-silvans vüi Choiseul saver pauc pli; als Salis camonda el, de schar ruassar la damonda digl edict, el vesa ch'ei setractescha en quella caussa mo dils interess personals dils Salis.

Blumenthal haveva aunc in onn avon recumandau de gudognar Landrichter Ludovic de Latour e Landrichter C. A. de Castelberg tras gratificaziuns per la Frontscha, e Travers haveva effectuau ina pensiun secreta de 180 renchs per il scarvon Gabriel**) ed era dumandau ina pensiun per Joachim de Castelberg a Mustér. A riguard Castelberg han ins dau per risposta, dar a Castelberg, fussi bess ell' aua.

Ils 16 de fenadur 1764, paucs dis suenter che Choiseul haveva fatg ses pertratgs sur ils umens de sia partida, era igl avat Girolamo Casanova morts, e P. Adalgott Gieriet, ch'enconuscheva las relaziuns cun Blumenthal ed era staus igl um de confidanza digl avat Casanova, pertgirava cun gronds quitaus la corrispondenza

*) Brev de Salis dils 11 de zercladur 1764.

**) Sur Gabriel scriva Barthés a Travers: Ce Chancelier vacille singulièrement dans les épîtres, tantôt il y a tout à compter sur Dissentis et tantôt il n'y a rien à en espérer. Je dois vous prier de veiller sur ce personnage, dont les vues ne me paroissent pas bien nettes ni le caractère bien décidé (brev dils 11 de december 1765).

politica. L'elecziun ha dau de batter. Las partidas eran ord auters motivs pli caliradas, ch'igl onn avon; ei settractava ellas Ligias della damonda, sch'ins vegli lubir ils engaschaments de truppa per Holland. Blumenthal haveva dumandau dals capitans en survetsch franzos il plaid d'honor, ch'els veglien operar encunter, ed el haveva aunc repartiu 50 ni 60 luidors als cumins. Travers figeva a Solothurn aunc pli grondas pretensius e proponeva de dar 40 000 renchs per la damonda dil survetsch militar e per l'elecziun dil niev avat. Travers numnava sco candidat il *pader Columban Sozzi* e scheva, 50 ni 60 luidors vegnien lu ad esser suffizients sco pensiun al niev avat. Blumenthal vuleva proponer siu confidau *pader Adalgott Gieriet* ed ha dumandau il susteniment de ses amitgs e dil magistrat della Cadi, dil nunci, de s. Gagl e de divers paders claustrals, che havevan igl onn avon prestau lur buns survetschs alla Frontscha. La partida austriaca ha victorisau cun siu candidat *P. Columban Sozzi*, ch'era sco Tessines ton pli ferm attaschau all' Austria e Milaun. Siu emprem Landrichter ei *Joachim de Castelberg* staus; ils daners per l'elecziun ha lu la Frontscha tutina furniu sin sias instanzas personalas.

Travers gudeva lu aunc il susteniment de Solothurn en la fischenta de Veniescha. Cun siu consentiment ha P. C. Planta de Zuoz il settember 1765 a Glion silla dieta proponiu de tarmetter ina deputaziun a Veniescha ed empruar de renovar leu l'allianza, sinaquei ch'ils tschiens Grischuns, domiciliai ella republica de Veniescha, stoppien buca bandunar quella tiara. P. C. Planta ei vegnius elegius per quella missiun. El ha fatg crer, ch'el mundi ord benevulentscha e sin agien quen, mo Travers haveva gia l'empermischun, che la Frontscha paghi els, e quei ei daventau*).

Choiseul vegneva era en quella questiun tras l'influenza dils Salis e tras sias experienzas culs Sursilvans pli e pli freids viers quella part, ed el ha perquei fatg pintga breigia de sustener Planta a Veniescha. Travers era denton en ils égls de Choiseul truaus; gia il december 1765 scriva el: da Travers vegli el saver nuot pli. Travers era tras siu secuntener e siu miserabel character sez per gronda part la cuolpa, che Choiseul mava pli e pli mo culs *Salis* ed alzava quels ton danavon *en lur pussonza militara e politica*. Ella gronda dispeta de Travers, che ha lu entschiet il matg sissu

*) Travers ha mo tochen il december 1765 giu retratg 2000 talers ed aunc 300 luidors dalla Frontscha per quella fischenta.

(1766), ha quel gudiu il susteniment dils ses ella Ligia grischa: igl avat, de Mont, Castelberg, ils Latours e Gabriel, che risguardavan las attaccas sin Travers sco in'offensiva dils Salis. Aschi lunsch era ei ussa vegniu, che *las duas parts della partida franzosa stavan en viv combat e quei principalmein tras Travers*. Travers ha naturalmein era empruau e rugau Choiseul per agid, mo Choiseul, ch'enconuscheva ton Travers sco sia mumma, ha scret a Solothurn: ei emporta a mi fetg pauc, ch'ils Travers vegnien massacrai; tut la raquintaziun de Travers ei paterlem, che jeu viel nuota capir; la recruta per il regiment grischun e las duas cumpignias della garda, ei tut quei, che jeu viel, dasperas pon ils Grischuns semazzar sco ei plai, far contracts cun Veniescha ni cun l'Austria, quei ei a mi ed al retg de Frontscha grad tutina. Jeu prendel negina part a lur stuornadats e dispetas*). Per ils intents de Choiseul survevan ils Salis propi meglier.

Ils *Salis* han profitau della situaziun ed han *sforzau Choiseul de prender ina posiziun definitiva*. Ulysses ha scret siu memorial e tarmess el (1767) a Choiseul. En quei memorial ha el discret la pussonza de sia familia e leusperas era numnau ils auters. Anton de Salis, il colonel ha lu sin quei declarau a Choiseul, la familia de Salis seigi attaccada sin tuts mauns dals adversaris**), l'Austria offereschi de disfar els da quels. Ils Salis stoppien saver, co la regenza franzosa pertratgi ded els. Els da lur vart preferessien de survir alla Frontscha. *Treis dis ha Anton de Salis dau temps de reflectar a Choiseul*, e quel ei s'accordaus culs Salis. Blumenthal ei vegnius relaschus sco interpret, e Choiseul ha ils 19 de fevrer 1768 numnau *Ulysses de Salis-Marschlins sco ambassadur ni minister de Frontscha ellas Ligias*. Sin quella posiziun haveva Pieder de Salis sperau 40 onns pli baul, ed ils Salis havevan mai schau quella ord égl. La mira de Salis, di Choiseul, deigi esser, d'operar per l'indipendenza dellas Ligias; la Frontscha giavischi mo umens per il survetsch militar e quei tons sco pusseivel. En questiuns politicas internas deigi Salis demussar la pli gronda reserva, per buca stridar familias de gronda influenza e tuttavia buca semishedar en senza lubientscha da Paris, el astgi era buca duvrar daners per tals intents. Salis survegn lu il camond, de *surtut mantener la pasch ed uniun denter la familia Salis*, ed ins vesa

**) La proponida reforma de 1767.

*) La proponida reforma de 1767.

l'impurtonza, che Choiseul attribuescha a quella. Choiseul ed ils Salis vulevan aschia reger en pasch e cun gronds risguards, e tuttas familias, che vulevan il paun a Paris, stuevan far ils cumpliments a Marschlins. Il Risch de Latour ella garda a Paris ha 1771 tralasciau quei, e la cumpignia, ch'el havess giu bien dretg de survegnir suenter varga 20 onns survetsch sco offizier, ei ida en mauns de Gion Battesta de Salis. Tochen 1792 han ils Salis rabitschau la gronda part dellas plazzas aultas en mauns de lur parentela, ed aschia ein ils auters vegni pli e pli en lur dependenza, ils Latours, Castelberg, de Mont, Capol, Vincenz, Caprez, Blumenthal etc.

Egl intern dellas Ligias era Pieder de Salis 1760 daventaus appaltatur dils dazis; en Valtelina era la familia en possess de grondius beins. P. C. Planta e ses adherents han empruau de s'occupar cun las damondas localas, aschia cun la construcziun della via ord il Tirol tras Giadina a Clavenna. Els han conferiu cun Vienna e Milaun. Salis-Marschlins ei daus denter en, ha dumandau a Paris daners per ina via sul Lucmagn, cartend de saver donnegiar ni impedir l'otra. Ils vegls vezis eran buca dil tut emblidai, mo la buorsa a Paris era vita. Suenter la mort digl uestg 1777 semischeida el era en l'elecziun. Ils canonic Scarpatetti, Latour e Rost ein candidats. Salis vul impedir l'elecziun de Rost e damonda, che Scarpatetti desisti en favur de Latour da sia candidatura. El snega quei, e Rost vegn elegius.

Negin emprova ina resistenza seriusa; la pussonza ei memia gronda. Ils Salis domineschan il capital, il militar e la politica. *Mo Marschlins — e quei emblida ins memia savens — ja era tutta breigia, per promover la veta economica e spirtala ellas treis Ligias.* En Surseiva ei la dependenza de Marschlins ton pli gronda, essend quasi tuttas familias en survetsch militar, mo ins simpatisescha per part ord quei motiv era cun l'Austria*), pertgei ins scuescha la pussonza e pitescha giudlunder, ed ils purs han lur connecziuns commercialas cun Milaun; leutier vegn la differenza de confessiun per ina part. Nuatatonmeins han las truschas de pli baul calau; pertgei la Frontscha paga buca pli pensiuns secretas, e

*) Per las elecziuns dil Landrichter semischeida l'Austria sco possessura de Razen adina en. Anno 1792 pretendia Wilzceck, ch'igl avat Cathomen proponi Theodor de Castelberg e buca Benedetg Caprez e quei daventa.

Il feagl de Joachim e beadi dil Landrichter Gion Ludovic de Castelberg miera a Paris ils 10 d'ost 1792 per il retg de Frontscha.

l'Austria ha cun paucas excepziuns bandunau quei mistregn gia avon 1768.

La revoluziun a Paris (1789) sveglia la queida de derscher *la dictatura de Marschiins* e de sia parentela. Ei nescha ina *nova partida* cun in vegl num, *ils patriots*. La partida franzosa, che haveva battiu encunter la dependenza da Milaun dapi 1639 e 1660, senumnava savens patriotica e pretendeva de batter ord patriotismus. La nova partida, che simpatisava culla revoluziun franzosa, ha accentuau quei intent aunc pli vivamein e gleiti purtau generalmein quei num: *ils „patriots“*. 1790 han ils offiziers de quella pasta taccau la posiziun militar dils Salis, tratg la causa avon la dieta e dumandau igl avanzament *tenor survetsch e vegliadetgna*. Ils patriots ein s'adressai a Mirabeau ed all'assemblea nazionala della revoluziun. En las tiaras subditas ein ils subdits seraghigliai, e *Theodor de Castelberg* ha 1789 dau cussègl al guvernatur de Milaun, de dumandar l'expulsiun dils protestants ord las tiaras subditas; era quei mava per ton encunter ils Salis. La tresta mort della guardia a Paris ils 10 ded uost 1792 ha interrut per in mument las relaziuns cun Paris, mo paucas jamnas pli tard sesa *Glienard Baileta* de Breil, il poet rivoluzionari della canzun dils „gats“, a Cuera ella „Crusch alva“ cugl emissari della revoluziun. Quel ei vegnius da Paris, per far capir, ch'ins hagi ils medems interess e per vivificar il pertratg de „libertad“, e Baileta continuescha sia corrispondenza culs umens ella regenza rivoluzionara (Lebrun). Propi ina partida rivoluzionara ni patriotica en Surselva, *organizada e dirigida*, quei dat ei strusch en quei temps, mo ina ferma malaveglia viers ils Salis e tuts „tgaus gross“, e quella nutreschan umens sco *Caderas de Ladir* e surtut mistral *Columberg de Murissen*. El ei in grond oratur ed amitg della revoluziun, stat era en connecziun cun buns amitgs rivoluzionaris a Paris e meina 1794 ils purs de Lumnezia a Cuera tier ina dertgira nauscha encunter ils Salis e tuts quels, che han gudiu la favur de quels. Columberg ei um de gronds plaids e sa turschar la pasta, mo buca far si las pettas, quei procurescha Gudegn Planta. El vegn neutier e diregia la vendetga cun bien inschin encunter *Marschlins*, ed en connecziun culs emissaris franzos, che vegnan ussa puspei in suenter l'auter (era cun daners) e culs offiziers ord Frontscha sco ils Ragettlis de Flem, destrueschan Planta e ses adherents tutta pussanza politica e finanziaria dils Salis. Las

Ligias piardan en medem temps lur tiaras subditas. Omisduas parts ein ruinadas.

Ils combats e viriveris suondonts meinan finalmein 1799 las armadas franzosas ed austriacas ella tiara. L'uniun cun la Svizzerà deliberescha las treis Ligias dallas veglias relaziuns cullas pussonzas; las partidas reneschan ed opereschan bein vinavon, mo cun auters miets, cun auters *intents* ed *interest* principalmein *interns*. Aschia ha la democrazia grischuna fatg sia liunga e nauscha scola tras ils tschentaners, avon che arrivar tier il spért e sin las vias dell' independenza, d'in vicendeivel tolerar e comunabel operar per il beinstar d'in pievel en general.

Gliestas de pensiuns de Frontscha da 1562, 1565 e 1569.

Estat du payement des pensions particulières que le Roy a voulu et ordonné estre payées aux Seigneurs des trois Cantons de la Ligue Grise par Me. Claude Juge Tresorier et Payeur des dictes pensions: et ce pour l'année commencée au jour et feste de notre Dame de Chandelleur M Vc soixante Ung et finissant a semblable jour l'an revolu M Vc soixante deux.

Premièrement:

1562: Tigitis, cumin della Cadi.

Jacob Sehelmeister (1562, 65, 69)*)	XI.VI Livres.
† Aman Laurens	XXX L.
Jehan Pedrot (1565, 69)	XX L.
Symon statthalter (1565, 69)	XX L.
Mathias Laurens	XV L.
Vincenz Meissey	XXVII L. XII Solz.
Sehelmeister Schur	XXIII L.
Crist Thony statthalter	XXIII L.
Hans Christ (de Castelberg) (1565, 69)**)	XVI L. II S.

*) Las zefras en parentesa significheschan, che quei um hagi *era* quels onns (1565 e 1569) retratg la pensiun. Ils numms stattan cheu en la medema fuorma sco els ein lu vegni screts dal scarvon e dal copist franzos. Il lectur mida sez levamein ils numms vegls en la fuorma lodierna: in Flory (Florin), Parler (Parli), Meissey e Meister (Maissen) etc. Ins paregli era ils numms en quellas gliestas cun tals en las suondontas de 1587.

Vul ins quintar la valeta dil daner, sche astga ins multiplicar la summa sura cun 20.

**) Hans Christ de Castelberg era capitani en Frontscha ed ei 1567 cauderschader: siu fegl Christian ei igl avat (1566—1584), siu fegl Baschly, che stat sillas gliestas 1565 e 1569 e 1587 ei era staus capitani en Frontscha e mistral e cauderschader. Sur ils umens numnai cheu ellas gliestas orientescha per part Ulrich Campell, Zwei Bücher rätischer Geschichte.